

Presinszky Károly

Nyelvjárási hangoskönyvek tanórai felhasználására alkalmazható feladatok

A tanulmány a Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I–III. oktatásban való felhasználásának a lehetőségeivel foglalkozik. Olyan feladatokat mutat be, amelyek segítségével a tanórákon feldolgozhatók a hangoskönyvek nyelvjárási szövegei és hanganyagai. A feladatok egyrészt az anyanyelvi órán tanult hangtani, alaktani, mondattani ismeretekre alapozva mutatnak rá nyelvjárási jelenségekre a hozzáadó nyelvpedagógiát követve, másrészt a beszélt és az írott nyelv közötti különbségekre világítanak rá, harmadrészt pedig szövegfeldolgozási gyakorlatokkal hozzák közelebb a hangoskönyvekben közölt beszélt nyelvi szövegek tartalmi sokszínűségét. A szövegek néprajzi, kulturális és helytörténeti ismeretterjesztő szöveggént ugyanígy felhasználhatók, akár még az anyanyelvi órákon kívül más tantárgyakhoz kapcsolódóan is.

Nyelvjárások és az anyanyelvi oktatás

A nyelvjárások és az anyanyelvi oktatás kapcsolatának kérdéseivel több publikáció is foglalkozott az elmúlt évtizedekben. A *Magyar dialektológia* című egyetemi tankönyv (Kiss szerk. 2001) külön alfejezetben foglalkozik „alkalmazott dialektológia” címszó alatt a téma nemzetközi és hazai szakirodalmi áttekintésével. A nyelv és az iskola, a nyelvjárások és az anyanyelvi oktatás kapcsolatát a *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon* című kiadvány (Kontra szerk. 2003) szintén többféle megközelítéssel szemlélteti magyar és külföldi példákra hivatkozva. A dialektusok oktatási kérdéseinek anyaországon kívüli vonatkozásait a kárpátaljai magyar nyelvjárások tanulmányozásához készült segédkönyv (Csernicskó–Márku szerk. 2007), valamint újabb összefoglalások (Vančo 2017; Misad 2019; Beregszászi 2021) is részletesen áttekintik. A *Szlovákiai magyar nyelvjárások* című egyetemi tankönyv szintén egy külön részt szentel a dialektológia és az anyanyelvi oktatás témakörének (Menyhárt–Presinszky–Sándor 2009: 13–20). A témával foglalkozó írások szerint szükség van arra, hogy az iskolában megismertessük a beszélt magyar nyelv regionális jellemzőit, hiszen a diákok nagy részének, kisebbségben abszolút többségének az anyanyelve a nyelvjárási változat, amelynek figyelembevétele nélkül nehezebben valósítható meg az anyanyelvi oktatás fő célja, a köznyelv elsajátítása.

Fontos, hogy a nyelvjárásokról az anyanyelvi órákon hiteles kép alakuljon ki, hiszen manapság is élnek még azok a nyelvi babonák, amelyek szerint például a nyelvjárások a köznyelv romlott változatai, vagy a nyelvjárásoknak szegényes a kifejezési lehetőségük, vagy aki nyelvjárásban beszél, annak hiányos az intelligenciája (Kiss 2017).

A nyelvi babonák rombolásán kívül a kérdéskör elméleti megközelítése szerint a legfontosabb a hozzáadó anyanyelvi nevelés (Kontra 2003) valóra váltása lenne. Ennek lényege, hogy ne sérüljön a diák anyanyelvi nyelváltozata, sem a hozzá fűződő viszonya, a nyelvi repertoárja bővüljön, és ezáltal a beszédhelyzethez igazodva képes legyen használni mind a nyelvjárást, mind a köznyelvet, mert a megfelelő helyzetben mindkét nyelváltozat használata helyénvaló. A hozzáadó pedagógiai stratégiával tehát a tanárok nem csökkentik, hanem növelik tanítványaik nyelvi önbizalmát. A köznyelv eredményes elsajátítása ennek alapján leginkább a tanulók nyelvjárási hátterére építve kontrasztív szemlélettel érhető el (Kiss 2002).

A magyar nyelv regionalitását a közneveléssel összefüggésben komplex módon tárgyalja a témakör átfogó dolgozata (Parapatics 2020). Parapatics Andrea monográfiája azért is fontos, mivel nemcsak a kérdések felvetéséig jut el, hanem megoldási javaslatokat is kínál. Munkájában a magyar pedagógusképzésbe integrálható anyanyelvi témakörök és fejlesztési területek kapcsán mutat be konkrét gyakorlati ajánlásokat és példákat. A dialektológiai témakör tanításához saját fejlesztésű gyakorlatokkal – amelyeket külön munkafüzetben is megjelentetett (Parapatics 2018) – és tanulásszervezési módszerek bemutatásával ad támpontokat. Ezek a példák fontos és hasznos gyakorlati ismeretekkel szolgálnak a tanárjelölteknek és a gyakorló pedagógusoknak egyaránt. A feladatokhoz több munkájában is megemlíti a szerző (Parapatics 2019; 2020) a Magyar Nyelvjárási Hangoskönyveket és a Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyveket is, amelyeket modern segédeszköznek tart a nyelvjárásokkal foglalkozó tanítási órákon. Olyan feladatokkal viszont nem találkozunk az említett gyakorlati jellegű munkákban, amelyek célzottan csak a hangoskönyvek szövegein alapulnának. Hogy milyen lehetőségek adódnak a hangoskönyvek tanórai használatára, ahhoz a tanulmány további részei kínálnak ötleteket.

Szlovákiai magyar nyelvjárási hangoskönyvek

A szlovákiai magyar számítógépes dialektológia eddigi legjelentősebb eredménye a sokrétű kutatási célokra felhasználható, hanggal szinkronizált nyelvjárási adattár, a Szlovákiai Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv (SzMNYHK.) című sorozat. Ez az adatbázis átfogja a magyar nyelvjárások mindhárom régióját Szlovákiában, és szinkrón nyelvjárási szövegek interaktív közlésével hozza közelebb a regionális nyelváltozatok jellemzőit.

Az első magyar nyelvjárási hangoskönyv *A magyar nyelvjárások atlasza* (MNYA.) hangfelvételeiből adott közre hanggal összekapcsolt szövegrészleteket. Az első kiadványt még további 15 követte (Hajdú et al. 2005–2009; Vargha szerk. 2016–2018). E hangoskönyvek mintájára 2017-ben kezdődött el szlovákiai magyar nyelvjárási szövegfelvételek feldolgozása a nyitrai egyetemen. A feldolgozás során alkalmazott Bihalbocs szoftver (Vékás 2007) a lejegyzett szöveget az eredeti hangfájlokhoz kapcsolja, azaz szinkronizálja a másodperc töredékének pontosságával. A szöveg bármelyik pontjára kattintva bármikor meghallgathatók a lejegyzett nyelvjárási adatok, szövegrészletek, anélkül, hogy a hangfájlokat előkeresnénk, megnyitnánk, és azon belül is megkeresnénk a megfelelő részt (Vargha 2007).

A hangoskönyv tehát olyan dialektológiai adatbázis, amely valójában multimedialis nyelvjárási szöveggyűjteménynek tekinthető. Ezzel a technikával jött létre a SzMNyHK. három része.

Az egész Kárpát-medencei magyar nyelvterületet a Kiss Jenő által szerkesztett *Magyar dialektológia* című egyetemi tankönyv tíz nyelvjárási régióra osztja fel (Kiss szerk. 2001). Ebből a tíz nyelvjárási régióból három a mai Szlovákia területére is átnyúlik: a közép-dunántúli–kisalföldi (a régebbi megnevezés szerint: dunántúli), a palóc és az északkeleti (Menyhárt–Presinszky–Sándor 2009: 121). A SzMNyHK. 1. részében a közép-dunántúli–kisalföldi nyelvjárási régió következő (főként csallóközi) helyi nyelvjárásaiból találunk szövegeket: Bős, Csallóközkürt, Izsap, Kulcsod, Nagybodak, Nyárasd, Vágfüzes, Vásárút, Zsigárd. A 2. részben a leginkább tagolt palóc nyelvjárási régió sajátosságait tükröző nyelvjárásokból találhatók szövegek a következő helyszínekről: Nyitraegerszeg, Nagyhind (északnyugati palóc nyelvjárás csoport), Nagysalló, Sárkányfalva (nyugati palóc nyelvjárás csoport), Ipolyszakállos, Felsőtúr, Lukanénye (Ipoly vidéki palóc nyelvjárás csoport), Síd, Újbást (középpalóc nyelvjárás csoport), Csíz, Méhi (keleti palóc nyelvjárás csoport), Nagyida (Hernád vidéki palóc nyelvjárás csoport). A 3. részben pedig az Ung-vidék és a Felső-Bodroghköz területéről, az északkeleti nyelvjárási régió következő helyi nyelvjárásainak szövegei kaptak helyet (keletről nyugat felé haladva): Nagyszelmenc, Szirénfalva, Csicsér, Boly, Zétény, Abara. A hanggal szinkronizált nyelvjárási szövegek időtartama összesen 165 perc 75 másodperc. A 27 kutatóponton 34 adatközlő (22 nő, 12 férfi) szólal meg.

Nyelvjárási jelenségekhez kapcsolódó feladatok

A hangtani, alaktani és mondattani nyelvjárási jelenségekhez kapcsolódó feladatokhoz mindegyik hangoskönyvből választhatók szövegek. A szövegek átírata kimásolható a böngészőből. A SzMNyHK. I.-ből a nyárasdi szöveg egy része látható első példaként az 1. képen:

Világháború | az negyvennég | be vót | apám katona vót.
Ige sokat | szemvettünk | otthon a anyámmú. *Nígye vótunk
tegtvirék.* *Há ugyi vót,* *mer há háború ugyi hogy vót a
nyilas világ é | ém má akkor ojan | negyvennégbe kilenc
éves gyerek vótam.* *Begyöttek a nyilasok | e+ egy disznók
vót, ety híznk, apám | aszonta, ha mégéccer hazagyön
szabáccságro há levágjuk.* *Merhá ja+ nem vót zsírunk.*
Sokat köllöt szemvettünk, hogy há *ha vót ety csibénk,
vaty tyúkunk e+ gyött a tyúkászó uccán kiábát, há anyám
kivitte, hoty légyen ety pár | koronájo hogy mivē emēnyé*
ilestőír bódba, vaty sóír. *Ojan szégín világ vót, bizo.*
*Útyhogy a kényeret észurkotta a nagymama előllünk, még a
hajtovánt* *ágybo, fejevánkus alá, hogy nehogy ehorgyuk.*
Mindíg ki vót szabva ja ennyivaó, hoty há izé, *sokszor a
nagy+ ő mer én avígbe | nyótem fő, ot van a öreg | apámmok a
házo,* *nem tuom, nem ősméréd te, Bajnok Gyuszi.* *Úgy a
falú vigitú ere befelé.* *Há isz ot laktam én, ot nyótem fő
há,* *cigányok vótak szembe lent velünk, oláccigányok, ott a
Nagyjános | ba.* *Akkor mék ő bevót ütette fákkú, nagy
botlófűszfák,* *mék tó vót ott, víz.* *Hú, hogy mi+ mit mink

1. kép

A Nyárasd községben felvett szöveg egy része a SzMNYHK. I.-ből

A hangoskönyv fenti részlete jól szemlélteti a csallóközi–szigetközi nyelvjárás csoport nyelvjárási sajátosságait, amelyek közül néhányra a következő feladatok segítségével lehet rámutatni a tanórán:

1. feladat: Az e, é hangok mely változatai figyelhetők meg a szövegben? Hallgassuk meg külön-külön az egyes változatokat a mondatok előtt lévő pöttyök segítségével, és beszéljük meg a különbségeket!
2. feladat: A létige múlt idejű alakja hogyan használatos a szövegben? Hallgassuk meg a létigét, beszéljük meg az alakjainak jellemzőit!
3. feladat: Mi jellemzi az a névelő használatát a szövegben? Hallgassuk meg, hogy a névelő melyik alakja hallható gyakrabban magánhangzóval kezdődő szavak előtt is!

Ezzel a három feladattal rámutathatunk a zárt é és a polifonémikus ē hangok sajátosságaira, az e, é további fonémavariánsaira, a szótagzáró / kiesésére, valamint az a névelő használatára magánhangzóval kezdődő szavak előtt. A szöveggel együtt a hang is hallható, így a lejegyzésben alkalmazott speciális betűk autentikus hangértékét is bemutathatjuk.

A SzMNYHK. II.-ből a sárkányfalvi szöveg (2. kép) lehet a szlovákiai magyar nyelvjárási jelenségek iskolai szemléltetésének a következő példája:

•Hät, válámikor rigēn szoktuk úgy, mēk hāt most is úgy vāgom āzī, hogy* •mēkfogom ā tyúkot, fōlākāsztom ā lābāt ēggy ō spārgārā*. •Hät osztānn ēvāgom nēki itt ā nyākā, feje ālāt*. •Hät hāgyom, hogy kicsurogjon ā vīre*. •Oszť ākkor elengedēm*. •Hät āz ugyī kápāllōddzik, mer mēg vān kōttē ā lābā, hāt kápāllōddzik ā szārnyā* •mēk hāt ō is osztān, tēsžēk odā forró vīzet*. •Ākkor āz fōforr, osztānn beletēsžēm ā tyúkot ēggy nāgyobb edīnybe*, •ākkor rāōntōm ā forró vīzet*, •osztān kicsit hāgyom, mēg īgy ō āsztātom benne, mozgātom, hogy mīndēn rīsīrū* •lēgyūjōn oszt ā tollū, mer hāt, hā sokā benne vā hāgyvā, ākkor āssē jō, mer āzē nēm gyūn lē*. •Hā mēk kevés īdejīg vān rājťā, nēm jārjā āť āz ā forró vīz*, •ākkor āzē nēm gyūn lē, oszt ugyī kiszākād ā bőre is*. •Oszťān, hāt īgy szokom, hogy mīndēn oldālrū mēg pērgetēm ēty kicsit, mēgmozgātom*, •Oszť mīkor mā gondolom, mēkprōbālom mēkhūzom ā tollāt, no kīgyūn*, •ākkor kivēsžēm, ēggy āsztārā rātēsžēm*, •osztān ākkor hāt kezdēm koppāsťānī*. •Hät ugyī kēzzē āsz lēkoppāsžuk,

2. kēp

A Sárkányfalva községben felvett szōveg egy rēsze a SzMNyHK. II.-bōl

A 2. képen lēvō szōvegrēsžlet a palōc régiō nyelvjārāsī jelenségeīnek a szemléltetésére szolgāl. A régiō hangtani, alaktani és mondattani jelenségeī közül néhányra a kōvetkezō hārom feladattal (4., 5., 6.) mutathatunk rā:

4. feladat: Az *a*, *ā* hangok mely vāltozatai figyelhetōk meg a szōvegben? Hallgassuk meg kōlōn-kōlōn az egyes vāltozatokat a mondatok elōtt lēvō pōttyōk segítségével, és beszēljūk meg a kōlōnbségeket!
5. feladat: A *jōn* ige mely alakja hasznālatos a szōvegben? Hallgassuk meg a szōvegrēsžletben ezeket az īgēket, beszēljūk meg az alaki jellemzōiket!
6. feladat: Milyen kōtōszōk hasznālatosak a szōvegben? Hallgassuk meg, hogy az adatkōzlō milyen nyelvi elemeket hasznāl a mellērendelēs céljāból szavak, mondatok, tagmondatok kōzōtt!

A 4–6. feladattal felhívhatjuk a figyelmet a palōc nyelvjārāsok hangtani sajátossāgaibōl az illabiālīs rōvid *ā* és a labiālīs hosszū *ā* hangok sajátossāgaīra, a morfolōgiai jellemzōk kōzōl a *jōn* ige sajátos *gyūn* tōvāltozatānak a hasznālātāra, valamint mondattani jelenségként a mellērendelō kapcsolatot lētesītō *oszt*, *osztān*, *osztān*, *osztānn* kōtōszōk vāltozatossāgāra. A szōveggel egyūtt itt is hallhatō a hang, īgy az egyes pēldāk autentikusan szemléltethetōk.

A SzMNyHK. III.-bōl a nagyszelmenci māsodīk interjū egy rēsžletēvel (3. kēp) mutathatōk be a harmadīk szlovākīai magyar nyelvjārāsī régiō jelenségeī:

Nem vout! Nem vout! *De asz tudom, hogy minden szombaton dēilután sūtve vout*.
Süteminy. Ęis, há öten voutunk, nem, testviręk, *ęs akkor izęi, ni, ha eljöttek vasárnap*, *majd ő kiültek ide ni a kapuban, minden vasárnap*. *Érted? Akkor mink emęntünk ő izęi, ni dēilután moziba*. *Értęd? Dę hijábo voutunk ötön testviręk*, *hát ha eljöttek nálunk, hát Bözsi nęjini mindig aszt monta*: *No kománę, aszt monygya*, *nęm tuom, hoty hogy vannak ezęk a gyęrmękęk nevēlve*, *asz monygya, ęn nęm tęhętęk ki ęty tálca sütemint*, *az ęgyyik innen jön, elvēsz ęgyęt, másik onnan*. *Aszt, ni el kell dugni a sütemint, mer a puja męgęszi*. *ęs aszt monygya nálunk męg ugy vout*, *hoty hęjábo le vout tęjve a süteminy, ha eljött valaki, nęm*, *hát izęi, ni, nem vētüt nem szęttük lę*. *Há hoty hogy vout, hogy voutunk ming nevēlve? *Hát aszt monygya anyu, hogy* *nem vout nękik ęltiltva, hogy ne izęjjenek, ni, hogy ő ne vegyenek*.

3. kęp

A Nagyszelmenc 2. szöveg egy részlete a SzMNYHK. III.-ból

A 3. kęp szövegrészlete az északkeleti nyelvjárási régió egyes jelenségeit tartalmazza. E régió néhány hangtani, alaktani és mondattani jelenségének a bemutatása további három feladattal (7., 8., 9.) végezhető el:

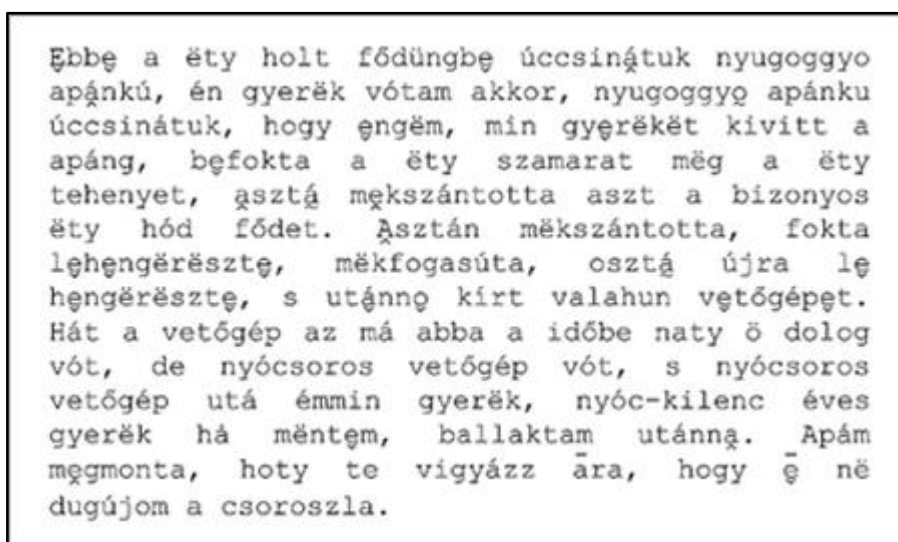
7. feladat: Figyeljük meg, hogy milyen az *o*, *u*, *e*, *i* ejtése a szövegben? Hallgassuk meg külön-külön a speciális jelekkel leírt hangokat a mondatok előtt lévő pöttyök segítségével, és beszéljük meg a sajátosságait!
8. feladat: A szövegrészletben kétszer is szerepel a *nálunk* szó. Milyen jelentésben használja őket az adatközlő? Van-e különbség a két szó jelentésében?
9. feladat: Az interjú alanya többször is használja mondataiban a *ni* indulatszót. Vajon mire szolgál ez az elem? Hallgassuk meg, hogy az indulatszó előtti vagy utáni szó lényeges-e a mondataiban!

A 7–9. feladattal rámutathatunk az északkeleti nyelvjárási régió hangtani jelenségeiből az *ou*, *ęi* záródó diftongusok sajátosságaira, az alaktani jellegzetességekből a *hová* kérdésre felelő *-nál/-nél* (családi) helyhatározórag használatára, valamint a mondattani jelenségek közül a *ni!* nyomósító indulatszó megterheltségére és szerepére ebben a nyelvjárás csoportban. A felsorolt jelenségek autentikusan szemléltethetők a szöveggel szinkronban hallható hangrészletekkel.

A beszélt és az írott nyelv közötti különbségekre rámutató feladatok

A hangoskönyvekhez kapcsolódó további feladatcsoporttal a beszélt és az írott nyelv különbségeit mutathatjuk be a tanórán. Ez a feladattípus különösen fontos, hiszen a nyelvjárások beszélt nyelvi változatok.

Az emberek tudatában az írott nyelv jellegzetességei sokkal inkább ismertek, mint a beszélt nyelv sajátosságai. Az iskolai tanulmányaink során többnyire az írott nyelvvel foglalkozunk. A legtöbben a beszélt nyelvet az írott nyelvtől sajátos módon eltérő, tökéletlenebb nyelvváltozatnak gondolják (Lanstyák 2009: 13). A nyelvjárások beszélt nyelvi jellegének sajátosságaira és fontosságára bármelyik hangoskönyvbeli szöveggel rámutathatunk. A továbbiakban a Csallóközkürt 2. interjú egy részlete szemlélteti ennek a feladattípusnak a lényegét. A szöveg részlete (markerpöttyök nélkül) a 4. képen látható.

Ébbe a éty holt földüngbe úccsinátuk nyugoggyo
apánkú, én gyerék vótam akkor, nyugoggyo apánku
úccsinátuk, hogy engem, min gyerékét kivitt a
apáng, befokta a éty szamarat még a éty
tehenyet, asztá mekszántotta aszt a bizonyos
éty hód földet. Asztán mekszántotta, fokta
lehengérészte, mekfogasúta, osztá újra le
hengérészte, s utánno kirt valahun vetógépet.
Hát a vetógép az má abba a időbe naty ő dolog
vót, de nyócsoros vetógép vót, s nyócsoros
vetógép utá émmín gyerék, nyóc-kilenc éves
gyerek há mentem, ballaktam utánna. Apám
megmonta, hoty te vigyázz āra, hogy ē nē
dugújom a csoroszla.

4. kép

A Csallóközkürt 2. szöveg egy részlete a SzMNYHK. I.-ből

A 4. képen közölt csallóközkürti szövegrészlethez (ahogy bármelyik kiválasztott szöveggel kapcsolatban) a beszéd és az írás különbségeire vonatkozó első feladat a következő:

10. feladat: Írjuk át a kiválasztott nyelvjárási szövegrészletet köznyelvre! Hasonlítsuk össze a két átiratot! Mi változott, és mi maradt változatlan? Húzzuk alá az azonos részeket!

A feladat megoldása az 5. képen látható, amely szerint a kiválasztott nyelvjárási szöveg az írott köznyelvre „lefordított” változatával csupán az aláhúzott hat helyen (én, akkor, hogy, kivitt, szamarat, a bizonyos) mutat egyezést.

nyelvjárás	írott köznyelv
Ebbe a <u>ety</u> holt földü ng be <u>úccsiná</u> tuk nyugoggyo apánkú, <u>én</u> gyerek vótam akkor, nyugoggyo apánku <u>úccsiná</u> tuk, hogy engem min gyere k ét <u>kivitt</u> a apáng, befokta a <u>ety szamarat</u> még a <u>ety</u> tehenet, <u>asztá</u> mekszántotta aszt <u>a bizonyos</u> <u>ety</u> hód földet.	Ebben az egy hold földünkben úgy csináltuk nyugodjon apánkkal, <u>én</u> gyerek voltam akkor, nyugodjon apánkkal úgy csináltuk, hogy engem mint gyereket <u>kivitt</u> az apánk, befogta az egy <u>szamarat</u> meg az egy tehenet, aztán megszántotta azt <u>a bizonyos</u> egy hold földet.

5. kép

A Csallóközkürt 2. szöveg egy részletének írott köznyelvi változata
(aláhúzva az egyezéseket)

A szemléltetés a következőképpen folytatódik:

11. feladat: Ha felolvasnánk a köznyelvi szöveget, és azt szeretnénk pontosan rögzíteni, amit hallunk, akkor mely hangokat, hangkapcsolatokat kellene úgy írunk, mint a nyelvjárási szövegben? Húzzuk alá az azonos részeket!

nyelvjárás	beszélt köznyelv
Ebbe a <u>ety</u> holt földü ng be <u>úccsiná</u> tuk nyugoggyo apánkú, <u>én</u> gyerek vótam <u>akkor</u> , nyugoggyo apánku <u>úccsiná</u> tuk, <u>hogy</u> engem min gyere k ét <u>kivitt</u> a apáng, befokta a <u>ety szamarat</u> még a <u>ety</u> tehenet, <u>asztá</u> mekszántotta aszt <u>a bizonyos</u> <u>ety</u> hód földet.	Ebben az <u>ety</u> <u>holt</u> földü ng ben <u>úccsiná</u> ltuk nyugoggyon apánkal, <u>én</u> gyerek voltam <u>akkor</u> , nyugoggyon apánkal <u>úccsiná</u> ltuk, <u>hogy</u> engem mind gyereket <u>kivitt</u> az apáng, befokta az <u>ety szamarat</u> meg az <u>ety</u> tehenet, <u>asztán</u> mekszántotta <u>aszt a bizonyos</u> <u>ety</u> <u>holt</u> földet.

6. kép

A Csallóközkürt 2. szöveg egy részletének beszélt köznyelvi változata
(aláhúzva az egyezéseket)

A 6. kép alapján megfigyelhető, hogy a nyelvjárási szöveg a beszélt köznyelvi szöveggel háromszor annyi helyen egyezik meg, mint az írott köznyelvi változata. (A bal oldali hasámban az előbbi egyezések láthatók aláhúzva). A beszédhangzásban létrejövő zöngésségi hasonulás vagy az összeolvadás néhány megfigyelhető példája ugyanolyan hangzó formát eredményez a beszélt köznyelvben, mint a nyelvjárásokban. A nyelvjárási jelenségek szemléltetésekor (például a hangoskönyvek segítségével) az iskolai oktatás során tehát a beszélt nyelv jelenségeit kellene hangsúlyozni.

A beszélt és az írott nyelv az alapvető létezési formája az emberi nyelvnek. Minden szempontból a beszélt nyelv az elsődleges, az alakult ki előbb. Bár az írott nyelv jött létre később, és az írott nyelv a beszélt nyelvből önállósult, mára már nagyobb presztízzsel van jelen a köztudatban, mint a beszélt nyelv. Ennek elsődleges oka az lehet, hogy az írni tudó emberek által lejegyzett irodalmi, hivatali és vallási szövegek nagy tekintéllyel rendelkeznek. Fontos felhívni (akár ezzel a feladattal) a tanulók figyelmét arra, hogy a beszélt és az írott nyelv kölcsönhatásban vannak egymással. Minél informálisabb helyzetben jelenik meg az írás, annál több beszélt nyelvi sajátossággal rendelkezik (Lanstyák 2009: 14). A fenti 10. és 11. feladattal rámutathatunk arra, hogy a nyelvjárások beszélt nyelvi változatok, és ebből adódóan az írott köznyelvtől nagyban eltérnek, viszont a beszélt köznyelvben sok jelenség megegyezik a nyelvjárásokkal. Az ilyen típusú gyakorlatokkal a beszéd és az írás eltérő szabályszerűségeire pontosan rá lehet mutatni, és szemléltetni lehet azt, hogy a beszélt nyelv sajátosságai nem hibák.

A szövegek tartalmi sokszínűségére vonatkozó feladatok

A harmadik feladattípussal a hangoskönyvek interjúinak segítségével szövegértési feladatokat végezhetünk, illetőleg a közölt szövegeket néprajzi, mezőgazdasági, kulturális, gasztronómiai vagy helytörténeti ismeretterjesztő szöveggé használhatjuk fel. Bármelyik szöveghez kapcsolódóan megfogalmazhatók feladatok. Például a Csallóközkürt 1., valamint az Abara községből való szövegek alapján össze lehet hasonlítani, milyen ételeket fogyasztanak karácsonykor a Csallóközben, illetve az Ung-vidéken. A Nagyszelmenc 2. és a Nagybodak községben felvett interjúk segítségével el lehet mesélni, miként és mivel játszottak azelőtt a gyerekek. A Vágfüzes 1. szöveg alapján elmagyarázható, hogyan készül a kolbász, a Síd községhez tartozó szöveg alapján a szőlőszüret, a Méhiben felvett interjú szerint pedig az aratás, a terménybetakarítás munkafolyamatait lehet bemutatni. A helytörténeti ismeretek gazdagításához például a Kulcsod községből való szöveg alapján tisztázhatjuk a tanulókkal, hogy valójában miként és hol szakította át a gátat a Duna a nagy, 1965-ös árvíz idején a Csallóközben.

A hangoskönyvben közölt szövegek alapján készíthető tájszójegyzék, kis tájszótár is. Szövegértési feladatként az elhangzottak alapján értelmezhetik a diákok a kijegyzetelt szavak jelentését. A szövegekből ugyanis megtudhatjuk, hogy mit jelent a csallóközi nyelvhasználók számára például a *préssajt*, a *dedelle*, a *pitygolyó*, a *csoroszla*, a *szecs kavágó* vagy a *fóliázás*, valamint kiderül az is, hogy minek a neve a *Csilesz*. A palóc szövegek alapján megismerhetjük a *dorozsba*, a *pakéve*, a *tollú*, a *kijó*, a *gurtnyi*, a *zsúzsok* jelentését, továbbá azt is, hogy mit kellett tenni a *kallóba*. Az északkeleti nyelvjárási szövegek adatközlői pedig megismertetik

a *bobájka*, a *haluska*, a *tengeri*, a *talu*, a *baket* és a *spaléta* szavak jelentését, valamint elmondják azt is, hogy mit szoktak csinálni *kántálás*, *maskarázás* vagy éppen *babarongyocskázás* közben.

Összegzés

Az elemzett nyelvjárási hangoskönyveket érdemes felhasználni (nem csak) az anyanyelvi órákon a tudományos ismeretterjesztés céljára, a metanyelvi tudatosság fejlesztésére és a pozitív attitűd kialakítására a nyelvi sokszínűség iránt. A tanulmányban bemutatott feladatok előnyei, hogy olyan nyelvjárási szövegekkel dolgoznak, amelyek az interneten hozzáférhetőek, a leírt szöveget hanggal szinkronizálva közlik, a területi nyelvváltozatok sokrétű feldolgozási lehetőségeit kínálják, alkalmasak a beszélt és az írott nyelv összehasonlítására, továbbá néprajzi, kulturális, helytörténeti ismeretterjesztő szöveggént is felhasználhatók. A szemléltetett példák egyrészt olyan nyelvváltozatokról szólnak, amelyek a tanulók számára otthonosak lehetnek, másrészt tudatosulhat bennük, hogy a nyelvi változatosság az interneten is jelen van, a tudományos kutatásban is fontos téma, mindez növelheti a nyelvváltozatoknak a presztízsét.

A tanulmány megírása idején a szerző a Kisebbségi Kulturális Alap ösztöndíjában részesült.

Irodalom

- Beregszászi Anikó 2021. *Alkalmi mondatok zongorára. A magyar nyelv oktatásának kihívásai kisebbségben*. Termini Egyesület. Törökbálint.
- Csernicskó István – Márku Anita (szerk.) 2007. „*Hiába repülsz te akárhová...*” *Segédkönyv a kárpátaljai magyar nyelvjárási tanulmányozásához*. PoliPrint. Ungvár.
- Hajdú Mihály et al. 2005–2009. *Magyar Nyelvjárási Hangoskönyv I–IX*. HTML-formátumú multimédiás CD-ROM sorozat. Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológiai Tanszéke. Budapest.
- Kiss Jenő 2002. A nyelvjárási és az anyanyelvi nevelés. *Magyar Nyelvőr* 3: 263–269.
- Kiss Jenő 2017. A nyelvjárási. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó. Budapest. 199–221.
- Kiss Jenő (szerk.) 2001. *Magyar dialektológia*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Kontra Miklós 2003. Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadó? Papp István igaza. *Magyar Nyelvjárási XLI*: 355–358.
- Kontra Miklós (szerk.) 2003. *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*. Osiris Kiadó. Budapest.
- Lanstyák István 2009. A magyar beszélt nyelv sajátosságai. Stimul. Pozsony.
- Menyhárt József – Presinszky Károly – Sándor Anna 2009. *Szlovákiai magyar nyelvjárási tanulmányok*. Egyetemi tankönyv. Konstantin Filozófus Egyetem. Nyitra.
- Misad Katalin 2019. *Nyelvhasználat két nyelvű környezetben: tanulmányok a magyar-szlovák nyelvi kapcsolódások köréből*. Fórum Kisebbségkutató Intézet. Somorja.

- MNyA. = *A magyar nyelvjárások atlasza*. 1–6. kötet. 1968–1977. Deme László – Imre Samu (szerk.) Akadémiai Kiadó. Budapest.
- Parapatics Andrea 2018. *Nyelvjárástani munkafüzet*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Parapatics Andrea 2019. Dialektusok és modernitás: új módszerekkel a nyelvjárásokról az iskolában. *Anyanyelv-pedagógia* 1: 52–61. <https://anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=772> (2023. május 10.)
- Parapatics Andrea 2020. *A magyar nyelv regionalitása és a köznevelés. Tények, problémák, javaslatok*. Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- SzMNyHK. = *Szlovákiai Magyar Nyelvjárési Hangoskönyv I–III*. 2017–2021. Presinszky Károly. Konstantin Filozófus Egyetem. Nyitra. <https://www.fss.ukf.sk/hu/tudomanyos-tevekenyseg/szlovakiai-magyar-nyelvjarasi-hangoskoenyv> (2023. május 10.)
- Vančo Ildikó 2017. A határon túli magyar tannyelvű és magyar tematikájú közoktatás. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője*. Gondolat Kiadó. Budapest. 357–430.
- Vargha Fruzsina Sára 2007. A magyar nyelvjárési hangoskönyv és elemzési lehetőségei. In: Zelliger Erzsébet (szerk.): *Nyelv, területiség, társadalom. A 14. Élőnyelvi Konferencia (Bük, 2006. október 9–11.) előadásai*. Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest. 429–443.
- Vargha Fruzsina Sára (szerk.) 2016–2018. *Magyar Nyelvjárési Hangoskönyv X–XVI. Részletek a MNyA. 1960 és 1964 között készült hangfelvételeiből*. Eötvös Loránd Tudományegyetem. Budapest.
- Vékás Domokos 2007. Számítógépes dialektológia. In: Guttman Miklós – Molnár Zoltán (szerk.) V. *Dialektológiai szimpozion. (Szombathely, 2007. augusztus 22–24.)* Szombathely. 289–293.

Presinszky, Károly: Exercises for the use of dialect audiobooks in the classroom

Az írás szerzőjéről

Dr. Presinszky Károly, PhD
habilitált egyetemi docens
Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem
Nyitra, Szlovákia

kpresinszky[kukac]ukf.sk
ORCID: 0000-0003-3097-911X